

80-РІЧЧЯ ДІЙСНОГО ЧЛЕНА НТШ, ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА ДОВГОГО

Поетичні натури схильні пов'язувати заангажованість активних членів Наукового товариства ім. Шевченка у його діяльність особливим станом душі. Скепсис щодо такої візії якщо й доречний, то аж ніяк стосовно справді неординарних особистостей із нашого середовища. Таким, поза сумнівом, є наш дорогий ювіляр Ярослав Остапович Довгий, дійсний член НТШ з 1992 р., який упродовж останніх 15 років очолює Комісію фізики Товариства. Однак прикметна не лише значна тривалість цього періоду, але передусім масштаб звершеного ним у цей час. Все ж, дотримуючись хронології, розпочнемо із витоків течії його життя. Народився Ярослав, один із чотирьох синів Остапа та Софії Довгих, 30 вересня 1933 р. в с. Німшині тепер Галицького

району Івано-Франківської області. Саме освічені діти, виховані патріотами, стали найбільшим надбанням селянської родини (і не лише її). У невеликому Німшині Ярослав здобув лише початкову освіту, продовжив її у семиріччі села Бовшева, а закінчив середню школу 1951 р. у Більшівцях, тодішньому районному центрі. Цього ж року вступив на фізикоматематичний факультет Львівського університету й обрав фізику як спеціальність. Закінчив університет з відзнакою 1956 р., після чого у 1957-1960 рр. навчався в аспірантурі Інституту фізики АН України. В цьому ж інституті 1964 р. захистив кандидатську дисертацію на тему "Дослідження оптичних властивостей гіротропних кристалів та молекулярних кристалів з домішками". Його науковим керівником була Антоніна Федорівна Прихотько, тоді член-кореспондент, а згодом академік АН України. За спогадами академіка Михайла Семеновича Бродина "У відділі підібрався дружній колектив цікавих людей, багато молоді. Ярослав Остапович досить швидко адаптувався до нової обстановки, добре вписався в колектив. Як людина інтелігентна, розважлива, доброзичлива, коректна в стосунках, він швидко завоював симпатії колег та А.Ф. Прихотько, яка завжди тепло відгукувалася про нього. Він продемонстрував високу дослідницьку працездатність, організованість, зацікавленість у творчій праці, вміння проводити експеримент і осмислювати його результати. Працювати з ним було цікаво й легко".

Із 1960 р. Ярослав Довгий працює у Львівському університеті імені Івана Франка асистентом, доцентом (1966), професором (1987) кафедри експериментальної фізики. У 1985 р. захистив докторську дисертацію на тему "Оптичні спектри і енергетична структура нелінійних кристалів". З цього часу він здійснив великий комплекс оптико-спектральних досліджень, які здобули широке визнання в Україні та за її межами, про що, зокрема, свідчить відзнака циклу його праць премією НАН України імені А. Ф. Прихотько. У перелік наукових здобутків Я.О. Довгого та його учнів (під його керівництвом захищено вісім кандидатських дисертацій, а при підготовці двох докторських дисертацій він був науковим консультантом) входить виявлення і дослідження нового типу елементарних збуджень – циркулярних екситонів у гіротропних кристалах за низьких температур; встановлення впливу топології гіраційної поверхні на інверсію знаку поворотної здатності у кристалах певного типу; розроблення методу кругових діаграм для обчислення оптичних характеристик багатошарових тонкоплівкових систем; проведення комплексних досліджень оптичних характеристик катодолюмінесцентних екранів; виявлення ефекту Франца-Келдиша в кристалах CdS у постійному та змінному електричних полях; розшифрування зонної структури ромбічної та кубічної модифікацій шаруватих кристалів ТІІ; дослідження електронної будови та оптики нелінійних кристалів; оптико-спектральні дослідження керамічних тонкоплівкових та монокристалічних зразків високотемпературних надпровідників. Важливу роль у забезпеченні належного рівня підготовки студентів-фізиків за оптичними спеціалізаціями відіграла перша в Україні монографія Я.О. Довгого з лазерного практикуму. Багаторічна плідна робота Ярослава Остаповича на педагогічній ниві відзначена званням "Заслужений професор Львівського національного університету ім. Івана Франка".

Ярославу Остаповичу притаманне прагнення до максимальної об'єктивності як у науці, так і у висвітленні історії науки та ролі в ній окремих постатей. Не меншою мірою це стосується вивчення історії рідного народу. Тож закономірно, що коли 10 листопада 1989 р. відбувалися організаційні збори фізичної комісії НТШ, саме Я.О. Довгий виголосив доповідь про Програму її діяльності. Обрання його заступником голови комісії незабутнього професора Романа Ґайди започаткувало їх плідну співпрацю в НТШ. Першою пам'ятною подією, ініційованою фізичною комісією НТШ, стали наукові читання (23 січня 1990 р.), присвячені 85-річчю від дня народження дійсного члена НТШ з 1932 р. професора Львівського університету Василя Мілянчука. Проф. Я.О. Довгий виголосив доповідь "Оптичні спектри високотемпературних надпровідників", а також в окремій доповіді проаналізував напрями діяльності комісії на перспективу.

Увагу присутніх на зборах математично-фізичної секції НТШ у грудні 1990 р. привернула доповідь Я.О. Довгого "Українські вчені за кордоном: наукова школа професора Олександра Смакули". Саме глибокому вивченню наукової спадщини та складних життєвих доріг видатного фізика ХХ сторіччя О. Смакули й проведенню низки заходів щодо популяризації його імені в Україні та за її межами присвятив проф. Ярослав Довгий майже 15 років наполегливої праці. У травні 1991 р. у селі Добриводи на Тернопільщині, де народився дійсний член НТШ з 1930 р. Олександр Смакула, який працював у провідних наукових центрах Німеччини та США, перед учнями і вчителями місцевої школи з розповідями про їхнього земляка виступив Я.О. Довгий. Він же був ініціатором і головою оргкомітету I Міжнародного симпозіуму "Технологія і фізичні властивості матеріалів твердо-

тільної електроніки і оптики", який відбувся 15-16 травня 1992 р. у стінах Львівського університету ім. І. Франка. Матеріали про внесок О. Смакули у світлотехніку, зібрані професором Я. Довгим, були представлені на Міжнародній світлотехнічній конференції, що відбулась у Тернополі 25-27 жовтня 1995 р. У березні 1996 р. на вшанування свого видатного земляка тернополяни заснували Фонд Олександра Смакули, обравши Я.О. Довгого його головою. Визначною подією став II Міжнародний Смакуловий симпозиум "Фундаментальні і прикладні проблеми сучасної фізики" (Тернопіль, 6-10 вересня 2000 р.). Як співголова оргкомітету й голова програмного комітету симпозиуму професор Я. Довгий доклав значних зусиль для його проведення й підготовки відповідних видань, проведення низки інших заходів з нагоди 100-річного ювілею О. Смакули. Зокрема Я.О. Довгий уклав бібліографічний покажчик праць Олександра Смакули, був головою видавничої ради та автором вступної статті першого тому його наукових праць, виданого українською мовою у 2000 р. Загалом Ярослав Остапович є автором майже 20 вагомих публікацій, присвячених О. Смакулі, в таких виданнях як "Вісник НАН України", "Український фізичний журнал", "Вісник НТШ", "Вісник Фонду О. Смакули", "Фізичний збірник НТШ", "Світ фізики", а також у газетах. До речі, саме стаття Я. Довгого "Формула Смакули", опублікована в книжці "Аксіоми для нащадків" (Львів, 1992), відкрила ім'я Смакули багатьом фахівцям-фізикам та й широкій науковій громадськості. Той факт, що учні середніх шкіл довідуються про Олександра Смакулу із шкільного підручника фізики, є заслугою передусім професора Я. Довгого. А загалом усе зроблене Я.О. Довгим для дослідження життя і творчої спадщини О. Смакули є великим здобутком, яким пишається НТШ.

У згаданому збірнику нарисів "Аксіоми для нащадків" є ще одна публікація Я. Довгого – "Наукова школа професора Стасіва". І якщо сьогодні про професора Остапа Стасіва, дійсного члена НТШ з 1936 р., який зробив значний внесок у розвиток фізики, працюючи в Німеччині, знаємо значно більше, то цьому також завдячуємо професору Я. Довгому. Він був організатором Меморіального наукового семінару "Фізичні механізми первинних фотопроцесів у фотографічних матеріалах", присвяченого 90-річчю від дня народження Остапа Стасіва, що відбувся в стінах Львівського університету імені Івана Франка 15.01.1993 р. Важливою подією поточного року стала міжнародна наукова конференція "Фізика процесів у середовищах для оптичного запису інформації" (Львів, 2003) до 100-річчя професора О. Стасіва. Основну роботу щодо її проведення виконав Я.О. Довгий. Матеріалами цієї конференції опубліковано в 6-му томі "Фізичного збірника НТШ". Поєднанням теплих особистих спогадів про старших колега-фізиків із глибоким аналізом їх наукового доробку привертає увагу низка публікацій Я.О. Довгого. Це, зокрема, стаття "Видатний український фізик-теоретик Андрій Лубченко" у 2-му томі "Фізичного збірника НТШ", присвячена 75-річчю від дня народження вченого-патріота.

Професор Я.О. Довгий ініціював та провів об'єднаний науковий семінар фізичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка та Комісії фізики НТШ "Політипні мартенситні структури" (5.05.2001 р.), присвячений 70-річчю від дня народження професора Богдана Николина. Відповідні матеріали опубліковані в 5-му томі "Фізичного збірника НТШ". Я.О. Довгий є постійним членом редколегії цього унікального в багатьох відношеннях видання, а починаючи від четвертого тому він його відповідальний редактор, з тим, що останні п'ять томів за

обсягом сумарно перевищують 2600 сторінок). Особисто Ярослав Остапович в кожному тому друкує ґрунтовні статті, присвячені історії НТШ і його окремим постатям. Зокрема, звертають на себе особливу увагу його публікації “Природознавчий аспект діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (До 110-річчя “Збірника математично-природописно-лікарської секції НТШ)””, “Вражає краса його інтелекту. Слово на пошану А. Свідзинського” та багато інших. Практично одноосібно Я.О. Довгий скрупульозно укладає розділ “Хроніка” до кожного тому “Збірника”, у якому детально висвітлюється діяльність Фізичної комісії НТШ.

З основними напрямками плідної діяльності професора Ярослава Довгого в Науковому товаристві ім. Шевченка тісно пов’язана його творча праця як педагога та популяризатора наукових знань. Він є активним членом редколегії науково-популярного журналу “Світ фізики”, на сторінках якого опублікував низку цікавих статей. Яскравою подією для фізиків України (і не лише) став вихід у світ книжки Я.О. Довгого “Чарівне явище надпровідність” (2000) у започаткованій ним серії “Бібліотека молодого науковця”. Кожен, хто прочитає хоча б декілька сторінок цієї книжки, усвідомить, що її міг написати лише справді Вчений і Поет.

Високої радості спілкування Вам, дорогий ювіляре, з усіма духовно близькими, і нових інтелектуальних здобутків!

Редколегія “Фізичного збірника НТШ”